

דף יג

'יום שעבודת כוכבים מנחת בו את המכס' – שנותנת הנחה לעושי רצונה (ר"ן).
 בחדושי אנשי שם כתב שרש"י ותוס' מפרשים 'מנחת' – מטי' לה את המכס. ולדבריהם אין איסור בענידת העטרה משום שעל ידי כך נפטר מהמכס אלא משום הנאת הרית, כיון שהמכס נלקח ממנו שלא כדין לצרכיה, והרי מניחים בידו את מעותיו שלו ואינו נהנה מעבודת כוכבים. אבל להר"ן משמע שהמכס קבוע ועומד לעולם, אלא שבאותו יום ניתנת הנחה לחובשי העטרה, ולכך כתב הר"ן שאסור לשים עטרה מצד הנאת הנחת המכס. עכ"ד.
 ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קצא) צידד שגם כאשר המכס קבוע, לדעת התוס' אינה נחשבת 'הנאה' מה שמעותיו נשארות בידו. ואולם כמה ראשונים כתבו כשיטת הר"ן שההנחה מהמכס נחשבת הנאה שאסורה (ער"ח ריטב"א מאירי, טור ורמ"א יו"ד קמט, ג. מובא באג"מ).

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג לד) נשאל אודות אדם שיש לו מגרש בשותפות עם נכרי, ובונים עליו דירות למכירה, והקונים רובם נכרים הם, ופנו אליו כומרי הנכרים להרשות להם להשתמש במגרש באופן חד פעמי לתפלתם. ודן שם בגדרי איסור 'מהנה' לע"ז, וכתב להתיר באופן שהיו יכולים להשיג בחנם מגרש אחר, שאין זה נחשב מהנה לע"ז, ואע"פ שחוסך טרחה לכומרים בכך שנותן להם – אין זה נחשב מהנה לע"ז אלא לאנשים. בתוך דבריו כתב לדון גם מצד איסור 'נהנה', וזו לשונו:
 '... ומצד איסור שנהנה בזה שיתפרסם על ידי שיתאספו הרבה נכרים עי"ז שיש לו בתים למכור – לא מצינו שיאסר נהנה כזה שאינו מעניני הע"ז, כהא דנהנה מריח תקרובת עכו"ם שאיתא בגמרא שם, והרי בעירותינו ביוראפ היה רוב פרנסת היהודים מהשוקים והירידים שבאו הנכרים בשביל לעבוד הע"ז שלהם כידוע, והיה פשוט להיתר אחרי שהתירו הקדמונים איסור דבימי אידיהן בזמן הזה משום איבה ועוד טעמים שאיתא בתוס' וברא"ש ריש ע"ז, ואיפסק כן גם בש"ע (סימן קמח סעיף יב). ואם היה איסור 'נהנה', לא היה שייך להתיר להרויח מהם בימי השוקים והירידים שנתאספו בשביל ימי אידיהן לעבוד הע"ז, אלא ודאי שזה אינו הנהנה שאסור.'

'כל מי שנוטל עטרה ויניח בראשו ובראש חמורו לכבוד עבודת כוכבים... יניח – נמצא נהנה' –
 יש לשאול, כיון שההנחה נעשית לכבודה, כמפורש, אם כן מדוע לא נאסר הדבר מצד עצמו, כמו 'כיבד וריבץ לפניה', ולמה צריכים לטעם 'נהנה'?
 ואפשר שאין איסור 'כיבד וריבץ' אלא לפניה, הגם שבעבודות כגון הקטרה וכד' אסור אף שלא בפניה. עוד יש לומר שבכיבוד וריבץ, כל שאין דעתו לכבדה – אינו אסור, שלא כדין העבודות שאסורות אפילו מאהבה ויראה. ועוד, הלא ידוע הדבר שלהנחת המכס הוא שעושה. וצריך עיון (חזון איש יו"ד סג, כז. ועע"ש בסקל"ב ובסי' סב סק"ו).
 לכאורה מכאן אין להוכיח אלא שאין איסור תורה בעצם הנחת העטרה, אבל מדרבנן אפשר שאסור, ולכך נקטו 'נמצא נהנה' לומר שיש בדבר איסור תורה. ואפשר שהוא הדין כיבד וריבץ שלא בפניה או מאהבה ויראה או להנחת מכס אסור מדרבנן.

'יהודי הנמצא שם מה יעשה? יניח – נמצא נהנה. לא יניח – נמצא מהנה. מכאן אמרו הנושא ונותן בשוק של עכו"ם, בהמה תיעקר...' – כלומר, אסור להיכנס לאותו מקום, דמה נפשך עובר הוא איסור. ולכך גזרו חכמים שכל משא ומתן שעשה שם – אסור בהנאה.

‘ואם היה כהן מטמא בחו"ל... ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה’ – מבואר מדברי הרמב"ם (מלכים ה, ט) והתוס' (בכתובות קיא), שלצאת באופן שאין דעתו לחזור אסור בכל אופן, אף ללמוד תורה ולישא אשה. וכאן מדובר כשיצא ללמוד ולישא וברעתו לשוב אחר כך. ולכאורה יש להוכיח מזה שלדבר הרשות אסור לצאת לחו"ל אפילו על מנת לשוב, אך יש לדחות ולומר שמדובר כאן משום איסור טומאת הכהן, לזה לא התירו לו לצאת אלא כדי ללמוד או לישא, אבל לישראל אפשר שמותר לצאת ע"מ לחזור, אפילו לדבר הרשות. ואולם בדברי הרמב"ם (שם) מפורש שגם יציאה לישראל על מנת לחזור, לא הותרה אלא כדי ללמוד תורה או לישא אשה. [ולא מבואר מקורו. ובכסף משנה ציין לסוגיתנו. וצ"ע. אך יש להביא מקור לכך מסוגית קדושין ל"א] (עפ"י משפט כהן קמו. ע"ש).

א. דן שם עוד על יציאה מהארץ כדי להשתטח על קברות צדיקים. ופקפק שם על דברי השדי-חמד שכתב להתיר, וסיים: 'מ"מ אין הדבר ברור כלל לע"ד לומר שלא תספיק אהבת אבות העולם ישני חברו, עד שנצרך לצאת על זה מא"י לחו"ל. ומה טובו דברי הגאון המחבר שליט"א (-השד"ח), דבתלמיד-חכם דמתבטל מתלמוד תורה – המניעה טובה. והכל לשם שמים. וכן דן שם בהתר לצאת כדי לישא אשה, אם מוצא בארץ אשה, אך אינו מוצא הטובה והישרה בעיניו.

ב. מובא בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל (הליכות שלמה ח"א פכ"ג ציון 16) שהורע בעיניו מאד מה שנפרץ הדבר לצאת מהארץ לחו"ל שלא לצורך המצוות המבוארות בפוסקים, ואמר שאינו רואה היתר לכך, וכשנתבקש פעם לצאת לחו"ל לשמחת בר מצוה של נכדו, כתב שלא ראה היתר מספיק לכך. ובפרט לכהנים, שיש לחוש לדעת הפוסקים (יו"ד שעב) שאסורים לצאת משום טומאת ארץ העמים [ע"ש בפתחי תשובה (סק"ה) בשם שבות יעקב (ח"ב צח) 'הלואי שכל שמועותינו יהיו נכונים כמו זה דלא קיימא לן כהרש"ל דס"ל שאין טומאה זו נוהגת בזמן הזה'].

ובחדושי כת"י (למסכת שבת טו. מובא בהליכות שלמה ח"א פ"י ציון 12) כתב להסתפק שמא על כהן בן חו"ל מוטל חיוב להודרו ולצאת משם אם אפשר.

‘אין מקדישין ואין מחרימין ואין מעריכין בזמן הזה, ואם הקדיש... נועל דלת בפניה והיא מתה’ – כתבו הפוסקים שבכור בהמה טהורה בזמן הזה, אין רשאים להכניסו לכיפה, משום שאפשר ליתנו לכהן במומו ואסור להפסיד ממונו של כהן. ואפילו אם נתנו לכהן והלה רוצה להכניסו לכיפה, כתב הרא"ש שנראה לאסור משום ביוון קדשים. ורק כאן משום שעבר על תקנת חכמים שאסרו להקדיש – קנסוהו, אבל בכור הקדוש מאליו – אסור לבזות קדשים (וכ"כ הרא"ש בשם רבו רבנו מאיר (מרוטנבורג) שהורה לכהן אחד. וע' יו"ד שט).

וכן מסקנת הנודע-ביהודה (קמא. יו"ד פא-פג), לאסור הכנסת בכור לכיפה אפילו כשאין הפסד כהן כגון בספק בכור.

וע"ש מו"מ עם הג"ר מאיר פישלס, אם יש בזה איסור משום צער בעלי חיים [שמא דוקא כאן התירו לצער משום קנסא – ע' בראשונים ובשו"ת רב פעלים ח"א יו"ד א] ועוד. וע' רש"ש; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב מז, ז.

והנצי"ב (בהעמק שאלה קדושים ק, ח; משיב דבר ח"ב עז פ; מרומי שדה בכורות נג.) כתב סברא אחרת; לא דנו בסוגיא אלא בקדשים שהקדישן בפה, דמעיקרא הוקדשו על דעת שילכו לאיבוד, ולכך הותר בהן ביוון מעט של הכנסה לכיפה. לא כן בבכור שקדושתו מרחם – לא מצאנו היתר הכנסה לכיפה.

ולענין הטלת מום בספק בכור בזמן הזה – בפתחי תשובה (יו"ד שיג) הביא מהחתם-סופר לאסור. ובחזון איש (יו"ד קפט, ג) פקפק בדבר, דמאי שנא משאר ספיקא דרבנן דלקולא. וע"ע בזכר יצחק ח"א נג ובמובא ביוסף דעת בכורות כו.

תד"ה אין מקדישין. מבואר מדברי התוס' שאפוטרופוס עישר מעשר בהמה של ר' אליעזר בן עזריה. ויש לעיין כיצד יש כח ביד אפוטרופוס לעשר, הרי אם נאמר שזכות האפוטרופוס ניתנת לו מכה 'הפקר

ב"ד הפקר' וחכמים הקנו לו זכות בבהמות שיוכל לעשרן, הלא לקוח פטור ממעשר. ומזה יש להוכיח שזכר האפטרופוס אינו משום 'הפקר ב"ד'. והארכנו במקום אחר (בספר בית התלמוד כרך ה' עמ"ס חולין ח"ב). ובקצות החשן (רצ) הביא סברת הר"ן שזכר אפטרופוס הוא לחלוק בין השותפין. ולפי"ז כתב הקצה"ח, יש כח לאפטרופוס לעשר פירות, שהפרשת מעשר הינו חלוקה של חלק הלויים מחלק הישראל. ויש לדון אם מעשר בהמה נחשב כחלוקת שותפים, שהרי הוא ממון בעלים לריה"ג. ושמא כיון שיש גם ממון גבוה בקרבן מעשר בהמה, נחשב כחלוקת שותפים (מהגר"נ גולדברג שליט"א).

(ע"ב) 'ולישויה גיסטרא? אמר אביי: אמר קרא: ונתצתם... לא תעשון כן לה"א' – לא תירץ כן לענין 'מנשר פרסותיה', שלכך אין לעקרה באופן זה, משום לאו ד'לא תעשון' – משמע שבאופן

כזה שחותך מקצת מן הבהמה והיא נשארת חיה – אין שם 'נתיצה' בכך. מכאן כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח לד, יד) להוכיח כדברי מהר"ם פאדווה, שאין איסור זה אלא בנתיצת דבר מחובר, שאותו חלק שהוא חותך, הריהו כמנותץ, אבל החותך מקצת מדבר התלוש – אין זו 'נתיצה'.

וכן מבואר מכך שהמטיל מום בקדשים אינו לוקה משום 'לא תעשון כן' – משמע שאין בכלל האיסור אלא איבוד צורה ולא קלקול בעלמא (שם לג, ט).

עוד יש מוכיחים מכאן שאיסור 'לא תעשון' אמור אף כשעושה לצורך מצוה ולא לשם השחתה – שהרי בנידוננו עושה זאת משום חשש תקלה, ועל כך אמרו שעובר בלאו דאורייתא (עיין שם לד, יא). ובחזון איש (יו"ד קפט, ג) כתב לדחות ראיה זו, שכוונת אביי כיון שאפשר בנעילת דלת בפניה, שוב עשיית גיסטרא אסורה משום לאו דהשחתה, שהרי כבר אין צורך במעשה זה להסרת התקלה, אבל בדאי-אפשר – נראה שאין זו 'השחתה'.

(לפי סברת האבנ"ז [שאעפ"י שאפשר בנעילת דלת חשיב 'צורך מצוה'], יש מקום בסברא לומר שאין הוכחה להחריג שאר מיני קלקול כגון במטלטלין, שי"ל דוקא כאן שצורך מצוה הוא אין זה בגדר 'קלקול', ורק נתיצה ממש שהיא איבוד צורה ושם הקדש, היא שאסורה בדבר מצוה).

'רבא אמר: מפני שנראה כמטיל מום בקדשים' – רבא שב ליתן טעם מדוע אינו מנשר פרסותיה – מפני שנראה כמטיל מום. אבל אינו מתיחס לעשית גסטרא – שהרי בגמרא שאלו 'מום מעליא הוא' ואילו גסטרא אינו בכלל 'מום' (חזון איש יו"ד קפט, ג).

וכן משמע בר"ן שנקט בסתם כדברי אביי. וכן בשאר פוסקים מובאים דברי אביי כהלכה מוסכמת. ומזה משמע שאין כוונת רבא לתת טעם על גסטרא, שאם כן היה במשמע שסובר שאין בדבר משום לאו ד'לא תעשון' אלא שאסור מדרבנן, ולא היו מביאים את דברי אביי להלכה. ומזה מוכח שרבא בא לתת טעם על מנשר פרסותיה, אבל עשיית גסטרא אסורה מדין תורה כדברי אביי.

'משום מעוטייהו' – הר"ן פרש (עפ"י הירושלמי) שכיון שביריד המחירים מוזלים יותר, הרי זה נחשב כדבר האבד אם לא יקנה עתה, [הלכך אין מותר לקנות אלא דברים לצרכו האישי אבל לא כשקונה לצורך מסחר להשתכר – שכבר אין זה בגדר 'דבר האבד'], ומאידך כשיקנה עתה הוא ממעט את ריווחיהם – לכך התירו.

ואולם, לולא הטעם ד'משום מעוטייהו', היה לאסור לקנות ביריד, כיון שהוא נעשה בעיקרו משום עבודת כוכבים, וכשמתאספים הכל לסחור שם – היא מתעלה בכך (וע"ע בטור יו"ד קמט ובחזון איש סג, טו).

'אלו דברים אסורים למכור' – ... אבל בדורות האלו שאין דרכן להקריב הני דמתניתין – מותר למוכרה להם ואין בכך כלום, חוץ מן הלבונה שעדיין דרכון של כומרין ללוקחה לקטורת וזה בכל עת, ואפילו למכור לו כל ימות השנה [אסור] (לשון הרשב"א). וכיו"ב כתבו התוס' (יד: ד"ה חצב) בשם הר' ברוך, שאסור למכור לכומרים לבונה וכלים של עכו"ם וספרים הראויים לתיפלה וכיו"ב. ולרופא – מותר למכור לבונה (ירושלמי, הובא בראשונים).

'ובזמן שהוא בפני עצמו – קוטע את אצבעו ומוכרו לו' – מכאן יש שכתבו להוכיח שלצורך ריוח ממוני, אין לחוש ל'צער בעלי חיים'. [ואולם יש להמנע מצער גדול ומתמשך, כגון מריטת נוצות האווזים, וכמו שכתב הרמ"א, שיש בדבר משום אכזריות] (עפ"י שו"ת שבות יעקב ח"ג עא; שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד א. וע"ש בשבות יעקב בח"ב קי, שאסר לצער באופן שאינו מקובל אצל בני אדם, ואפילו לצורך ריוח ממוני). בדין זה, צער בעלי חיים במקום צורך לאדם (ע' בפנים על המשנה בע"ב), הוסיף הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א:

כתב הרמ"א (באה"ע ה, יד) שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, אין בזה משום איסור צער בעלי חיים. ונראה שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים (בב"מ ספ"ב. ע"ש בנמו"י) שדנו על התר זקן ואינו לפי כבודו, להמנע מפריקת הבהמה. אם משום עשה דכבוד התורה שדוחה לאיסור צע"ב"ח (רמב"ן), אם משום שהותר לצורך האדם (ר"ן, וכדברי הרמ"א).

ונראה שמדברי התוס' (בע"א ד"ה אמר) מבואר ששיטתם כהרמב"ן, מכך שהוצרכו לתת טעם שהתירו לצער בע"ח בעקירת הבהמה שקנה ישראל בשוק של עכו"ם, שחכמים עקרו דבר מהתורה במקום שיש קצת טעם. ולשיטת הר"ן והרמ"א מדוע הוצרכו לכל זה, והלא צורך מצוה של האדם לא גרע מצורך ממוני, ואם בצורך ממוני לאדם אין איסור דצעב"ח, כ"ש במקום צורך מצוה. וכן משמע בתוס' לעיל (יא. ד"ה עוקרין) שכתבו טעם למה מותר לעקור סוס המלך, משום שכבודו הוא כבוד כל ישראל ואתו כבוד דרבים ודחי לצער בע"ח.

ואין להקשות מכך שהתירו כמה איסורי שבות משום צע"ב"ח, כחליבה ע"ג קרקע ועוד, ומדוע לא אסרו הדבר ושוב יאה זה צורך האדם לקיים דין איסור שבות – כי שם הטעם שחכמים מעיקרא לא אסרו ולא העמידו דבריהם במקום צע"ב"ח, כיון שהוא אסור מן התורה.

(ע' גם בתשובת נודע ביהודה (תנינא יו"ד י) שהוכיח מהתוס' בדף יא שאף לצורך אסור. והראה שהתוס' נחלקו בזה בכמה מקומות. והביא מתשובת מהר"א להתיר. ולולא דברי הגאונים לכאורה היה נראה שהתוס' דנו מצד הסברה הנוכרת לענין התר איסורי שבות משום צע"ב"ח, שהחכמים בבואם לתקן עיקור נמצא שעוקרים דבר מן התורה, הגם שלאחר שחכמים תקנו, אין על האדם איסור צע"ב"ח כלל דחשיב צורך גמור, אבל הוקשה לתוס' למה יתקנו כן חכמים מלכתחילה).

דף יד

'אלפני דלפני לא מפקדינן' – יש אומרים (עתוס' להלן טו: ד"ה לעכו"ם) דוקא בנכרי, לפי שאינו מצווה בלאו ד'לפני עור לא תתן מכשול', לכן רשאים ליתן לו כדי שימכור לאחר, אבל בישראל – אסור, שהרי מכשילו בלאו זה ד'לפני עור לא תתן מכשול', והרי כאן 'לפני' ממש לא 'לפני דלפני'. ויש אומרים עוד, דוקא כאן שגרם התקלה לנכרי, אין מצווים על 'לפני דלפני', אבל אם מוכר לנכרי שימכור לישראל – חוששים אף ב'לפני דלפני' (הרא"ש. והט"ז יו"ד קיא, ג הביאו).